

ترجمه يي حاليم

اولو بابام كربلايي آغاكيشي قاراباغين شوشا شهرينده دوغولوب. اونون ايكي اوغلو وار ايدي. بويوگو ميرزه نجفولو، كيچيگي ميرزه حسن آدلانيريدي. اونلارين ايكي سي ده ايتيديايي مکتبي شوشادا بيتيريبيلر، ميرزه نجفولو ديني علملري اوخوماق اوچون تبريزه گنتميش، اورادايي موجهيدلرين يانيندا تحصيل آلاق، موجهيدليک مقامينا يوكسليب تبريز روحانيلريندن اولان موسويلر عاييله سيندن ائولنميشدير. ميرزه حسن ايسه خوشخطي و اينشاسي اولدوغو اوچون تنهرانا گنتميشدير. اونون بوندان علاوه خوش سسي اولموش و قاراباغدا چوخ مشهور اولان خاننده قارياغدي ياي حساب ائتميشلر. تنهراندا نصيرالدين شاه قاجار اونون سسيني و مونشي ليگيني ائشيديب، اوز درباريندا خيدمه گوتوروب. بئله ليکله ميرزه حسن هم شاهين نديمي، هم ده خصوصي مونشي سي كي مي خيدمت ائتمگه باشلاميشدير. بير نجه مودتن سونرا شاه خبر وئرميشلر كي، شاهين باجيسي ميرزه حسنه اره گنتمک ايسته بير. شاه غضبنميش و اونا مشهور قجر آشي ايجيرديب اولدورتمودور.

ميرزه نجفولو و اونون اناسي بو خبري ائشيديدکده آرتيق تبريزده قالا بيلمه ميش و عاييله سي ايله قاراباغ قايتميشدير. ميرزه نجفولو شوشادان داها سونرا داغيستاندان دعوت ائيديدگينه گوزه قروزني دا شيعه لرين ديني خاديمي اولموشدور.

ميرزه نجفولونون اوغلو ميرزه قاسيم ايتيديايي موسلمان و روس مکتبلريني بيتيرديکن سونرا شوشادا ياشايان بير ديش حكي مي يانيندا شاگيرد اولوب بو صنعتي اويرنميشدير. ميرزه نجفولونون ديگر اوغلو ميرزه حوسئين ده همين حكي مين يانيندا بو صنعتي اويرنميشدير. ايران مشروطه اينقلابيندان اول قاراباغدا وبا خسته ليگي ياييلديقدان سونرا ميرزه نجفولو تبريزلي يولداشي و ايكي اوغلو ايله تبريزه قايديرلار. منيم آتام ميرزه قاسيم تبريزه گلديکده اونون 19 ياشي وار ايميش. ميرزه نجفولو تبريزده، خيابان محله سينده بير خيط آلميشدير. آتام و عميم اورادا ديش حكي مي ايشله مگه باشياميشلار. آتامين دئديگينه گوره او زمان تبريزده ديش حكي مي يوخ ايميش. هله مشروطه اينقلابي باشلاميش، تبريزده محمدعلي ميرزه وليعهد ايدي. او، آتامين و عمي مين ديش حكي مي اولدوقلاريني ائشيديب. اونلاري درباردا ديش حكي مي اولماغا چاغيرميش، آتام "مسئن حضور" و عميمه "موسئن ديوان" لقبلريني وئرميشدير. بو زمان تبريزده مشروطه اينقلابي باشلاميشدي. آتام قافقازدان گلديش و روس وطنداشي اولماسينا باخمايلاق اينقلابدا گيزليجه ايشيراک ائتمگه باشلاميشدير.

او، اينقلاب رهبرلري، او جومله دن ثقه الاسلام، ميرزعلي داوافوروش، ستارخان، باغرخان و س. لرله ياخيندان تانيش اولموش و اينقلابدا ايشيراک ائتميشدير. آتامين دئديگينه گوره اينقلاب رهبرلري بوتون سندرلي بيزيم ائوده ساخاليرديلار.

من 1912-جي ايلده تبريز شهرينده دوغولموشام. لاکين، سوئت ايتيفاقينا کنچديکن سونرا تاجيکستان رئسپوبليكاسيندا منه پاسپورت وئرند ه سهو ائديب دوغوم ايليمي 1914-جو ايل يازيبيلار. ايتيديايي مکتبي تبريزده "تمدون" مکتبينده بيتيرميش، اورتا تحصيل اوچون فيردوسي آدينا مکتبه داخيل اولموشام. اورادا اوچونجو صينيفه دهک عومومي کورسا اوخويوب، دوردونجو صينيفدن ادبي شوعبه يه داخيل اولموش و بيتيرميشم. آتام مني تنهراندا تيبب اينستيتوتونا داخيل اولماق اوچون گوندرميش، من ايسه عالي حقوق-سياسي مکتبينه داخيل اولموشام. آتام بيلديديکده ايكي آي منه پول گوندرمه ميشدير.

بورادا قنيد ائتمه ليميم كي، منيم بابام ميرزه نجفولو شاعير اولموش، فارس و آذربايجان توركجه سينده شعيرلر يازاردي. توركييه ده نشر انديلميش ميرزه محمد موجتهيدزاده نين ترتيب انديگي قاراباغ شاعيرلري حاقيندا "رياض العاشقين" كيتابيندا منيم بابامين شكلي و بير غزلي وئريلميشدير. من بو كيتابي چوخ اوخويارديم و كيچيك ياشلاريمدان ادببائيميزا ماراغم وار ايدي، اوخودوغوم زامان آذربايجان توركجه سي يابانچي حساب اولونوردو، بو دا منه چوخ پيس تاثير انديردي. بونا گوره ده ائتمه دنديگي نين عكسینه اولاراق طيبب اينستيتوتونا گنتمه ييب، حوقوق-سياسيه داخيل اولدوم كي، بلكه بو يوللا بو فيكرين علنيهينه موباريزه اندم.

نهايت، ائتمه تئهراندا اولان بير نچه دوستلاري نين واسيطه سيله منه پول گوندردي.

من ايكي فاكولته بيتيرديم. قضايي شوعه و ديپلوماتيك شوعه لر. آخيري نجي كورسو بيتيرن زامان ايرانين ماليه نازيري داور - " ماليه نازيرليگي نين كادرلاريني جاولاشديريرام " - دننه اينستيتوتو بيتيرن طلبه لرين هاميسي ماليه نازيرليگينه اپارماق فيكريني حوكومتده تصديق انديردي. مني تئهران گومرويونده باش موفتتيش كيمي ايشه قبول اتندي. قانون اوزره عالي مكتب بيتيرنه 3-جو روتبه نين ماعاشي وئريلير. منه ايسه 3 جو روتبه دن علاوه بنشينجي روتبه ني عوض ائدن كيمي او روتبه نين ماعاشي نين ياريسي قدر علاوه ماعاش دا وئريليردي. بير اي ايشله ديكن سونرا گومرويون موديري دوكتور اميني مني چاغيريب دندي كي، شمس سن ياخشي جاولانسان، سندن اول باش موفتتيش نجه ايشله ييب سه سن ده ائله ائت كي، تاجيرلر سندن شيكايت ائتمه سينلر. من گنديب اوز ايشچيلر يمدن مسالهنه نه يئرده اولدوغونو سوروشدوم.

منه دنديلر كي، گومرويه گلن ماللارين موختليف تاريفلري (تعرفه) واردير: ان اشاعي تارييف، اورتا تارييف و ان يوكسك تارييف. كنجميشده ان يوكسك تارييف عوضينه ان اشاعي تارييف يازيلير و باش موفتتيشه بير قدر پول وئيرديرلر. البته بوندا باشچي نين دا پايي وار ايدي. من بو ايشي گوره بيلمزديم. چونكي بيرنجي، منيم آلدغي ماعاشدان علاوه قاچاق ماللارين اللي فايز پولو دا منه وئريليردي. من ياشايشيما لازيم اولان پولدان اوچ برابر آرتيق پول آليرديم، روشوت ده آلمغا احتياجيم يوخ ايدي. ايكنجيسي، ائتمه منه هميشه دنديردي: او غلوم، حلال پوللا ياشا، بير قپك حرام پول آلسان عومرونون آخيري نا كيمي اليني يانديراجاق. بونا گوره ده ويجدانلا ايشيمي داوام انديرديم. ايكنجي اي دوكتور اميني مني يئنه چاغيريب دنديگي سوزو سرت شكيلده تكرار اتندي. من يئنه اولكي كيمي ايشيمي داوام انديرديم. اوچونجو اي مني ايشدن آزاد اتندي. من ايشسيز قالديم. ياخشيدير كي، اوچ ايدان سونرا مني حربي خيدمته چاغيرديلار. حربي مكتبه آلتاي و قوشون حيصه لر يئنه آلتاي اي خيدمت ائتمه لي ايديم. گومروكدن چيخيدقان سونرا بو قارار گلديم كي، بو دوولته كي، اگر روشوت آلمادغيما گوره ايشدن آزاد انديليرمه، خيدمت ائتميم.

حربي خيدمته ده بير سيرا ازيتلر و حئي ميلي تحقيرلر گوردوم. اوچ اي تئهراندا حربي مكتبه اوخوياندا سونرا بيزي تئهرانين كنار يندا اولان داغيليق دوشرگه يه اپارديلار. حربي مكتبه داخيل اولاندا 2 جي گون بيزدن هانسي حربي حيصه ني ايسته ديگيميزي پيادا، آتلي، توپخانا و يا اينشات حيصه لر يني سوروشدولار. من آتلي حيصه سيني سنجديم. منه " فيروزه " آتلي بير ات وئريلير. بو حيصه ده خيدمت ائتمك ديگر حيصه لره گوره چتين ايدي. چونكي، آتا دا خيدمت ائتمه ليسن. حربي مكتبه، شهرده آتلي حيصه ده خيدمت او قدر ده چتين دنيلدي. چونكي آتلارا عسگرلر خيدمت اندير، عملياتدان سونرا ايسه بيز آتي سويودوب توله سينه اپارمالي ايديك. لاکين يايلاق دوشرگه سينده ايش چوخ چتينلشدي. سحر ديگر صينيفلردن اول دوروب آتا قوللوق ائتمه لي، قاشوولامالي، سونرا ايسه سحر يئمگينه گنتمه لي ايديك. چوخ واخت اليميزي يوماغا، يئمگه بنله واخت تايميرديق. بيزيم بهبهاني آتلي بير كوماندير يميز وار ايدي. بيزلردن هر بيريسي عملياتدا سهو ائتمه ايدي، هر گون شاها دوعا ائتمك اوچون مئيداندا توپلانتي واختيندا آذربايجانلار يئنه هاميسي مئيدانين اورتاسينا چاغريليب، 5 دفعه " ما تورك خريم "

(بیز ائششک تورکوک) اوجادان دئمه لی ایدی. بونو دئمه یین 3-5 گون حبسه گؤندر یلیردی. بو ایسه تئهران فارس دؤولتی علنییه نیفریتی می آر تیریردی. نه ایسه، آلتی ایللیق خیدمتی مکتبده بیتیریب، تبریزه آلتی آی کیچیک لئیتنانت درجه سی ایله گؤندر یلیدیم. بو خیدمتی بیتیردیکن سونرا تئهرانا خیدمت ائتدیگیم ایداره یه گئتمه لی ایدیم.

دوکتور امینی نین یانینا گئده رک ایشله مک ایسته مه دیگیمی بیلیردیم. او ایسه منه دئدی: سنی باشقا یئرده ایشله مگه ایجازه وئرمه یه جگم. من ایصرار ائده رک ایسته دیگیمی تکرار ائتدیم: دئدی سنی اهوازا گؤمروک ریسی گؤندریرم، یوخ - دئدیم.

ریضا شاه دؤورونده عالی مکتب بیتیرنلری آذربایجاندا خیدمت ائتمگه قویمور، فارس بؤلگه لرینه گؤندریردی. او منه دئدی سنی تبریز گؤمرویونون موعاونی گؤندریرم. من یئنه قبول ائتمه دیم. دئدی: گئت فیکیرلش، آنجاق سنی باشقا یئرده ایشله مگه قویما یا جگم. بو زامان آتام دا تئهراندا ایدی. خواهیش، ائتدیم کی، تانیس حکیم دوستلاریندان منه خسته اولدو غوم و آلتی آی مو عالیجه اولونماغا احتیاجیم اولدو غوم حاقدا آرایش آلسین. او، ایکی حکیمدن بئله آرایش آلیب منه وئردی. من آرایش دوکتور امینی نین یانینا آپاردیم. او، - منه باخراق دئدی:- "دو غوداندا سن خسته سن، گئت فیکیرلش. ایراندا وکیللیک دؤولت ایشی یوخ، آزاد ایش اولدو غوندان من عدلیه نازیرلیگیندن وکیللیک ایجازه سی آلیب تبریزه گلدیم. ...

بو، ایل 1939 جو ایل ایدی. تخمینن ایکی ایل تبریزده وکیللیک ائتدیکن سونرا 1941-جی ایلین پاییزیندا سوونت قوشونو آذربایجانا سوخولدو. او گون مرند شهرینده مو حاکیمه وار ایدی. مرند گئتدیم، صاباحیسی گون مو حاکیمه اولمالی ایدی. آخشام منه خبر وئردیلر کی، سوونت قوشونو سرحددن کئچدی. قاییتماق اوچون هئچ بیر نقلیات واسیطه سی یوخ ایدی. وکیلی اولدو غوم آدامان خواهیش ائتدیم کی، منه تبریزه قاییتماق اوچون بیر آت وئرسین، سونرا آتی قایتارام. آتلا سحره دک یول گئتدیم، بوتون یولو سوونت طیاره قوووه لری نین هوجومونو، بومبا سالمالارینی، انلجه ده ایران قوشونون یوکسک درجه لی ظابیطلری نین ویجاندسیزلیغینی گؤردوم. سوونت قوشونو قارشی گؤندر یلمیش ایران حربی حیصه لری نین کوماندرلری اوز عسگریرینی باشسیز قویوب قاچمیش، سیلاحلاری ایسه چوله آتاراق پراکنده اولموشدولار. سوونت حربی طیاره لری ایسه اولنلاری بومبالاییردی. بو منظره منه چوخ پیس تاثیر ائتدی، یولدا بئله قارار گلدیم کی، ایران دؤولتی نین، شووینیست فارس حؤکومتی نین علنییه نه بوتون قوووه میزله قیام ائتمک لازیمدیر.

سوونت قوشونو تبریزی آلدیقدان 13 گون سونرا فورستدن ایستیفاده ائده رک بیر نچه همفیکیر یولداشلاریملا " آذربایجان جمعیتی " نی تشکیل ائدیپ، مشروطه زامانی آتامین دوستو اولموش علیقولو صفروون نشر ائتدیگی " آذربایجان " قزنتینی همین فورما و قورولوشدا، آتامین منه وصیتینه عمل ائده رک جمعیتین اورقانی کیمی نشر ائتمگه باشلادیم. بو باره ده " آذربایجان " قزنتی حاقیندا خاطیره لریمده گئنیش دانیشمیشام و تکرار احتیاج یوخدور.

انلجه ده جمعیتین تشکیلی، مرامنامه سی، فعالیتی، جمعیتین و قزنتین باغلانماسی حاقیندا خاطیره لریمده دئمیشم.

جمعیت و قزنت باغلانیدقدان سونرا سوونت مأمورلاری طرفیندن باکی یا سورگون اولونموشام، تخمینن 7 آیدان سونرا تبریزه قاییتمیشام. ایران حؤکومتی اورقانلاری طرفیندن تعقیب اولوندو غوما گوره بیر مودت تبریزده و بیر مودت تئهراندا غئیری-قانونی یاشامیشام. آذربایجان دموکرات فیرقه سی تبریزده تشکیل اولونان سونرا حاجیعلی شویسترینی نین دعوتی ایله تبریزه قاییدیب مجلس نوماینده سی، فیرقه نین مرکزی کومیته سی، تفتیش کومیسیاسی نین عوضو، تبریزین بیرینجی حومه سی نین فخری صدری، آذربایجان قزنتی نین رئاکتورو و

داها سونرا میلی مجلیسین اورقانی اولان " آزاد میلت " قزنتی نین مسؤل رئاكتورو، آذربایجان عالی محکمه سی نین و موصادیره کومیسسیونون عوضو اولموشام.

1946-جی ایله ایران قوشونو آذربایجانا باسقین اندن زامان فیرقه نین فعالیتی دایاندریلیمیشدی. من بیر ایل تبریزده گیزلنمیش. تامينات مأمورلاری منی آختاریب، آتامی، یولداشیمی، قاین آتامی دفعه لرله ایستینطاقا چکمیش و یئریمی سوروشموشلار. لاکین هنج بیر نتیجه الده انده بیلمه میشلر. آتامین ائوینده گوندوزلر کومور آنباریندا گیزلنمیش، آخشام یئمک اوچون اورادان چیخاردیم. آلدیغیمیز خبره گوره یئریمی بیلیمیشدیلر و منی توناجاقدیلار. ساختا پاسپورتلا تئهرانا قاچیب آلتی آی اورادا غیری-قانونی شکیلده یاشادیم. آرتیق اورادا دا قالا بیلمه دیگیم اوچون " توده پارٹیاسی نین رهبرلرینه و داها سونرا سووت کونسوللوغونا موراجیعت انده رک، س.س.ر.ی-یه گنتمک اوچون منه یاردیم انتمه لرینی خواهیش انتمیشمسه ده نتیجه سی اولمادی. آخیردا بیر نفر قاچاچی توتوب تورکمنیستان رئیسوبلیکاسی سرحدیندن سووت ایتیفاقینا کنچدیم. تئهراندان سووت اولکه سینه گلیمک ایسته دیکده زنجان فیرقه سینده ایشله ین جاھید ادلی تانیسیم منیم یانینا گلیب خواهیش انندی کی. اونو دا اوزومله آپاریم. من قبول انندیم. قاچاچی تورکمن ایدی، بیزی قاتارا میندیریپ، خزر دنیزی نین کناریندا اولان گوموش تپه یه آپاردی. بیر گون اونون ائوینده قالدیق. ایکنجی گون هاوا قارالاندا بیز دنیزین ساحیلی ایله سرحد طرف گنتدیک. دنیزی و ساحیلی اون دورد گنجه لیک آی ایشیقاندیریدی. تعجولودور کی، سرحدده نه ایران، نه ده سووت سرحدچیلرینه راست گلیمه دیک. بیز سووت پوستونا گندیپ پناه گنیردیگیمیزی بیلدیردیک. بیزی ایته و بیر نجه سرحدچیلرله پوستون زیندانینا آپاردیلار. بیر گنجه قالدیقان سونرا باشقا پوستا و داها سونرا آشقابادا آپاریب تهلوکه سیزلیک ایداره سی نین زیندانینا سالدیلار.

اثرته سی گون ایستینطاق باشلادی. مستطیق بیر نفر تورکمن ایدی. او منه دئییردی کی، بیز ایراندان، موسکوادان و باکیدان سنین حاقیندا آریش آلمیشیق، تنزلیکه آزاد اولاجاسان. لاکین ایکی آیدان سونرا مستطیق دگیشیلدی. سحر تنزدن منی ایستینطاق اوچون آپاردیلار. مستطیق میرزایان ادلی بیر اثرمنی ایدی. چاتان کیمی منی ایستولون تینینده اوتوردوب دندی: سن جاسوس سان، ایندییه کیمی بونو گیزلتمیسن. بو گوزله نیلمز سوزو ائشیدیب دندیم: جاسوس سن اوزونسن کی، منی بو ادلا توهمنلندیریرسن. او منی یومروقلا، چکمه ایله دویمگه باشلایب دندی: اعتراف انت کی، جاسوس سان، سنی کیم گوندرب دئییب، ووردوقجا من تکرار اندیردیم کی، سن اوزون جاسوس سان. او منی اوزوم، گوزوم قانامیش شکیلده کامنر ایا گوندردی. ایکی ایل بویو اورادا ساخیانلیدیم. سحر ساعات 9-دا منی چاغیریر، ساعات 12-ده کامنر ایا بوراخیردی. آخشام ساعات 12-ده یئنه چاغیریر ساعات 3 ده بوراخیردی. او دفعه لرله منی کارسره گوندیریر، 3-4 گوندن سونرا چاغیریر طلب اندیردی کی، من جاسوسلوغومو اعتراف اندیم. من اونو سویوب ردد اندیردیم. کارسئر بیر نفرلیک، سمننتلی و سو بوراخلمیش بیر اوتاق ایدی. اوتورماق، یاتماق اوچون هنج بیر شنی یوخ ایدی. بیر-ایکی گون قالدیقان سونرا آرتیق طاقتدن دوشوب سو بوراخلمیش سمننت اوستونده اوتورمالي اولوردوم. بونا گوره ده تورکمنیستان تهلوکه سیزلیک زیندانیندا قالدیقان سونرا منیم فقره سومویوم خسته لنیب ایسپاندولوس خسته لیگینه توتولدوم. بیر گون او منه دندی: " من شوشا اثرمنی- موسلمان دویوشوندن قاچمیش اثرمنیلردنم. سنین آتان-بابان شوشادان اولدوغونا گوره سندن اینتیقام آلاجام. "

1949-جو ایل آشقابادین فاجیعه لی زلزله سینده من اورانین تهلوکه سیزلیک ایداره سی زیندانیندا ایدیم. بیر گون یئنه میرزایانین امریله منی یئنه اونون یانینا آپاردیلار. اورادا جاھید ده وار ایدی. میرزایان اونا دندی؛ " شمسه سوزونو دئی. " او دندی: من تئهراندا شمس اولدوغو منزله گنتمیشدیم. اورادا ایراندا اولان اینگیلیس سفیری شمسین یانینا گلیب تاپشیریق وئر میشدیر کی، خصوصی درمانلارلا سووت اھالیسینی اولدورسون. من اونون بوغازیندا توتوب، خاین دئییه بوغماق ایسته دیم. میرزایان منی تپیکله ووروب الیمدن آلدی. سونرا منیم کامنر اما گنیریلن بیر محبوس منه ناغیل انندی کی، جاھید بیر ایل بوندان اول ماز انداران گلمیش 12 نفر جاوانلا تانیش ایمیش. همین 12 نفر بیزدن بیر

ایل اول اشقابادا ایشله مگه گلیبلمیش. اونلاری آلتی آی زیندانا ساخالیب بوراخمیشلار. آزاد اولوناندان سونرا اونلاردان بیري اوغورلوق انتمیش، یئنه هامیسینی توتوب " ک.ق.ب " زیندانینا گتیرمیشلر.، جاھید بیر زامانلار مازاندار اندا توخوجولوق فابریکینده ایشله یرکن بو جاوانلارلا تانیش اولوبموش.

اشقابادا ایکینجی دفعه زیندانا دوشدوکه میرزایان اونلاری دؤیوب، جاسوس اولدوقلارینی اونلارا اعتراف ائتدیرمیش و اونلار جاھیدین اوزونه دوراراق اونون جاسوس اولدوغونو بیلدیرمیشلر. میرزایان جاھیدی ده دؤیوب مجبور انتمیشدیر کی، دئسین شمس جاسوس قورونون باشچیسیدیر.

اشقاباد زلزله سینده بیز اوچ گون آج-سوسوز. قالدیقان سونرا دوردونجو گنجه هامیمیزی دمیریولو اوستونده بیر یوک قاتارینا دولدوردولار. یوخاریدا دئیگیلم 12 جاوان جاھیدله دیلشه رک بو قارار گلدیلر کی، دوستاقلاری تورکمنیستانین ماری شهرینه آپاردیقان سونرا پروکورورو ایسته بیب جاسوسلوغو دانسینلار. دئسینیر کی، میرزایان اونلاری دؤیوب جاسوسلوغو زورلا بویونلارینا قویموشدور. بیر آی یوک قاتاریندا قالدیقان سونرا بیزی ماری یا آپاردیلار. منی اونلاردان آیریپ باشقا بیر کامئرایا گؤندرديلر. 2-3 آی منی دیلندیرن اولمادی. 3 آیدان سونرا منه بیر کاغیز گتیردیلر کی ایضا اندم. بو اشقاباد محکمہسی نین قراری ایدی و منه ایجازه سیز. سرحددی کنچمک تۆھمتیلہ اوچ ایل حبس وئرمیشدیلر. من کاغیزی اوخویوب اعتراف ائتدیم و یازدیم : سوونت آنا یاساسی اوزره سیاسی موھاجیرین سرحددی ایجازه سیز کنچمگه ایجازه سی واردير. لاکین اعتراف ائیم باخما یاراق منی تایشنته، اورادان سیبیرین براتسک شهرینه گؤندرديلر. اورایا ایکینجی دنیا موھاریبه سینده اسیر دوشموش آلمان، اوسترییا و دیگر دؤولتلرین عسگرلری و انلجه ده آلمانلار اسیر دوشوب قاییتیمیش سوونت و طنداشلاری، انلجه ده سوونت قورولوشو علنیهینه اولان بیر چوخ و طنداشلارین ساخلانیدیگی سیاسی، خصوصی دوشرگه ایدی. بو دوشرگه ده اولانلار 20-25 ایل آزادلیقدان محروم اولانلار ایدی. بو دوشرگه ده کی دوستاقلار منشه نی قیریپ ایندیکی آنقارا انلکتریک ایستانسیاسینا یئر حاضیرلامالییدیلر. دوشرگه ده اولان قاروولچولار دوستاقلارا یاخین گلیم و اونلاری اؤزلرینه یاخین قویموردولار. چونکی دوستاقلارین هامیسی نین اینده بالتا وار ایدی. دوستاقلار هر نچه نفر اولدورسه ده اونسوز دا 20-25 ایلدن آرتیق جزاسی یوخ ایدی. من ساوالی و پارتیچای اولدوغومو دانیر. ساوادیس فله اولاراق ایشله مگه گلرکن توتولوب بورا گتیردیکلرینی دئییردیم. دوشرگه ده آغیر پلان وار ایدی. پلانی یئرینه یئتیرن 400 قرام قارا چورک و 300 قرام سلویوتکا بالیغی آلیردی. پلانی یئرینه یئتیره بیلمه ین ایسه 300 قرام چورک، 200 قرام سلویوتکا بالیغی آلیردی. من پلانی یئرینه یئتیره بیلمه دیگیم اوچون آز پای آلیردیم. سلویوتکا بالیغی موسکوادان گلدیگی اوچون دوشرگه یه گلیب چاتدیقا ایگلہ نیردی. 2-3 آیدان سونرا خسته لنیب قارا یارا خسته لیگینه توتولدوم. منی دوشرگه نین خسته خاناسینا گؤندرديلر. اورادا بیر آوار میلتیندن (شیمالی قافقازدان) اولان بیر حکیم وار ایدی.

او دا اسیر اولوب 25 ایلیک حبسه محکوم اولموشدو. او منه دندی سن ساوادیس دئییلسن، دئی گوروم کیمن؟ من ترجمه یی حالیمی اونا دئییم، او دندی من سنین اوچون شوئر نیکه بیر مکتوب یازارام، قاروولچویا بیر پای چورک وئریب خواهیش اندرم کی، گؤندرسین. اون بئش گوندن سونرا منی دوشرگه نین ریسی بیر پولکونیکین یانینا آپاردیلار. او منه دندی موسکوادان بیر مکتوب آلمیشیق کی، سندن عوذر ایسته بیب، بیلتن آلیب سنی تاجیکیستانا گؤنده رک. منی یویوندوروب، پالتار وئریب صاباحیسی گون بیر ظابط قوشوب تاجیکیستانا آپاردیلار. اورادا منی بیر آی " ک.ق.ب " کورورتونا گؤندرديلر. سونرا توخوجو فابریکی نین عومومی یاشاییش ائوبنده یئر وئردیلر.

ایستالین آباددا (ایندیکی خوجند) 5 ایل قالدیم. نشریاتدا بدیعی شوعبه رنداکتورو، رادیو کومیتہ سینده روس دیلیندن تاجیک دیلینہ ترجمه چی و تاجیکیستان دولت اونیورسیتئینده فارس دیلی موعلیمی وظیفه لرینده ایشله دیم. 1954-جو ایله موسکویا گئتدیم و خواهیشمه گوره اورادان

آپارا جمعیتی طرفیندن باکی یا گوندریلیم. باکیدا اول "کومونیست" قزئتینده ایشله دیم. آزاجیق سونرا آذر نسرده بدیعی رئاكتور وظیفه سینه کنچدیم. 1960-جی ایله آذربایجان دؤولت اونیورسیتتتی طرفیندن عرب دیلی موعلمی وظیفه سینده ایشله مک اوچون دعوت اولوندوم. ایندییه دک اورادا ایشله بیرم. نامیز دلیک دیسئرتاسیاسینی مودافیعه انده رک دوستنت علمی درجه سی آلمیشام. 1972-جی ایلدن "ادبیات و اینجه صنعت" قزئتینده مقاله لریم چاپ اولونور. 1956-جی ایلدن آذربایجان یازیچیلار بیرلیگی نین عوضویم.

باکیدا یاشادیغیم مودتده بیر چوخ ترجمه لریم، او جومله دن: اوزبک ادبیاتی آنتولوگیاسی، ماجار یازیچیسی مور یوکای نین "ساری گول" اثری، م. قورکی نین اثرلری نین اون بیرینجی جیلدینی، ایران شاعیری سعیدی شیرازی نین گولستان اثرینی، حوسئین جاویدین اثرلری نین دوردونجو جیلدینده فارس مکتوبلاری و محمدعلی تربیتین "دانشمندان آذربایجان" (آذربایجانین گورکملی علم و صنعت آداملاری) و سون ایللرده زردوشتون آوستاسی نین بیرینجی جیلدی-قاتالار کیتابلارینی حاضیر لاییب چاپ ائتدیر میشم.

بونلاردان علاوه کلاسیک عرب دیلی و قراماتیکیاسی حاقیندا درسلیک و مقاله لر حاضیر لامیشام.

بیر نجه ایل شرفشوناسلیق فاکولته سی نین همکارلار تشکیلاتی نین رهبری، عرب دیلی کافندراسی نین مودیرینی عوض ائتمیشم. ایندی ایسه 85 یاشیم اولماسینا باخمایارق، باکی دؤولت اونیورسیتتینده عرب دیلیندن درس دئییرم. حیاتییم بویو گوردیوم ایجتیماعی حادثه لری بیر خاطیره اولارق یازماقدایم.

آذربایجان جمعیتی

ایسترسه بیر جمعیتین، ایسترسه ده آیری-آیری شخصلرین حیاتیندا بویوک تاریخی و اینقلابی حادثه لرین، یارانماسی اوزون مودت آردیجیل شکیلده تکرارلانان کیچیک کیچیک حادثه لرین نهایت پارتلایش درجه سینده چاتماسیندان عیبارتدیر. منی "آذربایجان جمعیتی"نی تشکیل ائتمگه سؤوق ائدن گوردیوم و ائشیتدیگیم عدالتسزلیکلر و میلی محرومیتلر اولموشدور. بونلار ایسه فارسلا و روسلار طرفیندن یارانمیشدیر.

من ایبتیدایی مکتبی شخصی مکتب اولان "تمدون" مکتبینه بیتیر میشم. مکتب خصوصی موقعی اولان بیر یئرده یئرلشیردی. تبریز شهری ایکی طرفدن داغلارلا احاطه ائدیلمگینه گوره یاغیش مؤوسومونده گوجلوسنلر قورو چای آدلانان سو مجراسی ایله شهرین اورتاسیندان آخیب، فاجیعه لر توره دیر و زیبانلار ووراردی. قورو چایی "قاری کورپوسو" آدلانان بیر کورپوسو وار ایدی. "تمدون" مکتبی بو کورپو ایله سنئید همزه آدلانان مشهور مقبره ده دوغرو اوزانان یولون اوستونده ایدی. بو مقبره ده بویوک و تانینمیش شخصلر باسدیریلیردی. دئییلنلره گوره خاقانی ده بو مقبره ده باسدیریلیمیشدیر. بو مکتبین شاگیردلری سنئید همزه مقبره سینده باسدیریلانلارین دفن مراسیمین شاهیدی اولموشلار. بو مقبره ده باسدیریلانلاردان ایکی نفرین دفن مراسیمی منه بویوک تاثیر قویموشدور. بیرینجی شئیخ محمد خیابانی نین دفن مراسیمی ایدی. بیزیم ائومیز خیابان محله سینده شئیخ محمدین ائویندن بیر قدر اوزاقدا یئرلشیردی. اونون اوغلو دا "تمدون" مکتبینه اوخوموشدو و اونولا دوست ایدی. ایکینجی، ریضاشاه طرفیندن تبریز قارنیزونو ریسی گوندریلمیش عبداللخان تهماسیبی طرفیندن اولدورولموش ماکی خانین دفن مراسیمی ایدی. بو مراسیمده ماکی خانین قاتیلی تهماسیبی بونونا قارا شال سالیب، قارا دسمالا گوز یاشینی سیلهرک جنازهنین قاباغیندا گندیردی. بو ایسه هم تهماسیبی نین حیاسیزلیغینی، هم ده تنهران حوکومتینین غدارلیغینی نوماییش ائتدیریردی.

مكتبىن مۇوق باخىمىندان دىگر بىر خوصىيىتى دە وار ايدى. مكتبىن آرخا طرفىندە بىر مئىدان وار ايدى و اورادا دار آغاجى قورولموشدو يئرلى حۇكومت جاماعاتى قورخوتماق اوچون آرا- سىرا بعضى موقىصىرلىرى اورادا آساردى. شاگىر دلر مكتبىن مئىدانا آچىلان پنجرەسىندىن آسىلانلار باخىر، ايشىگىچە ايله جان وئرمەلر ينى گۇرردىلر. بو ايسە شاگىر دلردە يئرلى حۇكومتە قارشى نىفرت حىسى يارادىردى.

آتامىن كىتابخانا سىندا عوثمانلى توركجەسىندە بىر چوخ كىتابلار وار ايدى. كىچىكلىككەن مەنە توركجە اوخوماغى اوپرتىشىدى. مەن "كونت مونت كرېستو" رومانىنى تورك دىلىندە اوخوموشام. احمد رفىقىن چوخ جىلدلى تارىخ كىتابىنى اوخوماغا هوسىم وار ايدى.

ايتىدايى مكتبى بىتيردىكەن سونرا تىرىزدە يىنگانە اورتا مكتب اولان فىردوسى مكتبىنە گىتدىم. مەن او مكتبە اىلك دفعە اولاراق مىلى محرومىتى حىس انتدىم. تئهراندا آذربايجانا ماعارىف رىسى گۇندىلمىش مۇحسونى امر انتدى كى، شاگىر دلردەن تورك دىلىندە دانىشانىن آغزىنا انشىك نوختاسى ووروب تۇلەدە باغلاسىنار. مۇحسونىدن سونرا آذربايجانا گلمىش ماعارىف رىسى زوقى ايسە امر انتدى كى، مكتبلردە جرىمە ساندىغى آچىمالي، آنا دىلىندە دانىشان شاگىرد جرىمە اندىلىب پولو او ساندىغا سالىنماليدير. جرىمە وئرمەن شاگىردىن ايله آغاج وورماق لازىمدىر. منىم دە اليمە بىر نىچە دفعە آنا دىلىندە دانىشماغىم اوچون آغاج وورموشلار.

ذوقى حاقيندا غرىبە بىر حايدىئە نى ناغىل انتمك يئرسىز دوشمز. بىر گون ماعارىف رىسى زوقى يوخلماق مقصدى ايله مكتبلرىن بىرىنە گىدىر. او، بىرىنچى صىنفە گىرىر. مىرزە قنبر آدلى بىرىنچى صىنىف موعلىمى فارسجا درىلىگى اوخويور و شاگىر دلرە آنا دىلىندە ترجومە اندىر. مثلاً: نان چۇرك، خوروس خوروز دىيىر. زوقى حىرصلنەرك دىيىر: آنا دىلىندە درس وئرمك قاداغان اندىلمىشىدىر، نە اوچون آنا دىلىندە درس وئرىرسن. موعلىم دىيىر: درىلىك فارس دىلىندەدىر، فارس دىلىنى بىلمىرلر، مەن آنا دىلىندە اونلارنى باشا سالىرام. ذوقى دىيىر: فارس سۇزلىرىنى آنا دىلىندە بوخ، علامتە، ايشاره ايله باشا سالىسان. مثلاً "نان" سۇزونو باشا سالماق اوچون بىر تىكە چۇرك گۇتوروب گۇسترمەلىسن. "خوروس" سۇزونو باشا سالماق اوچون خوروز كىمى بانلامالىسان. آتام مشروطە اينقىلابىنىن ايشتىراكچىسى ايدى. او، چوخ واخت بو اينقىلاب حاقيندا و روسلارنى آذربايجاندا تۇرتدىكلرى فاجىعە لر حاقيندا، موسلمانلارنى موقدس گونو اولان عاشورا گونوندا بىر چوخ مشهور مشروطەچىلرىن روسلار طرفىندەن دار آغاجىندان آسىلماسىندان صۇحبت اندردى. مەن چوخ كىچىك ياشلارنىدا آناملا شىشگىلان محللەسىندە ياشايان خالامگىلە قوناق گىندردىم. يولدا روس سالداتلارنى راست گلردىك. سالداتلار قارا چارشابلى قادىن گۇردوكدە قامچى ايله وورادىلار. بىز قاچىب بىر دالاندا، يا ائوين حىطىندە گىزلندىك.

بىلەلىكلە مەن كىچىكلىككەن روسلار نىفرت بىلەيىردىم.

اورتا مكتبە گىردىگىم زامان مكتبە عومومى پروگرام تدرىس اندىلىردى. لاكىن سونرا پروگرام دىيىشلىدى و درونجو صىنىفدن يوخارى صىنىفلر ايكى شۇعبە يە بۇلوندو: بىرىندە دىقق علملر و دىگرىندە هومانىتار علملر تدرىس اولونوردو. آتام همىشە مەنە حكىملىك اوخوماغى تاپشىردىغىنا باخمايلاق مەن حوقوق اوخويوب خالقمىن مىلى حوقوقونو مودافىعە انتمك و عدالتسىزلىكلە موبارىزە انتمك آرزوسوندا ايدىم. بونا گۇرە دە اورتا مكتبىن درونجو صىنىفندە هومانىتار شۇعبە سىنە داخىل اولدوم. چونكى، حوقوق فاكولتەسىنە تئهراندا آنجاق هومانىتار شۇعبە يە بىتيرمىشلر قبول اندىلىردى. اورتا مكتبى بىتيردىكەن سونرا تئهرانا گىدىب حوقوق سىياسى اينستىتوتونا گىردىم. آتام بونو بىلىب بىر آي مەنە پول گۇندرمەدى.

تئهراندا فارس لهجەسىنى بىلمىردىم و فارس دىلىنى كىتابدان اوپرنمىش ايدىم. بونا گۇرە دە دانىشاندا باشقا طلبلر مەنە گولوردولر. مەن بونو دا بىر نۇوع مىلى تحقىر حساب اندىردىم. اينستىتوتدا نشر اندىلن ژورنالدا مەن "قانون و اينسان حوقوقو نە دىمكىدەر؟" آدلى بىر مقاله يازدىم. عالىي مكتبەندە منىم دىپلوم ايشىم "روسلارنى ايراندا موستملكەچى و انكسپانسىونىست سىياسىتى" مۇوزع سوندا اولموشدور.

عالي مکتبي بيٽيررکن اينستيتوتدا تدریس ائدن او واختين مالييه نازيري داور بيلديردی کي، او، اينستيتوتو بيٽيرنلرين هاميسيني مالييه نازيرليگينه آپاراجاقدير. مني تئهران گومرويونده ايشه قبول ائتديلر. من بير آي بو وظيفهده ايشلهديکن سونرا گومرويون ريسي دوکتور اميني مني چاغيريب دئدي: کئچميش ايشچيلر نه اندييلرسه سن ده ائله ائت کي، سندن شيکاييت اولماسين. من ايشچيلردن بو حاقدا سوروشدوم، دئديلر: گومروکه گلن مالا ان آشاغي تعريفه دولت اوچون وئرگي آلينار و بير قدر ده اوزو اوچون پول آليناردي، بو پولدان ريسين ده پايي وئرلردی.

من مسئوليتدن قورتارماق مقصدي ايله هر مالا تعريف قويماق اوچون لابوراتورييسيا، متخصصه گوندرديم و اونون يازيسي ايله وئرگي آليرديم. ايکينجي آي يئنه ريس مني چاغيريب بير قدر جيدي شکیلده اولکي سوزلري تکرار ائتدي. اوچونجو آي ايسه مندن او وظيفهني آلدی. بير نچه گون سونرا من حربي خيدمه چاغريلديم، تئهرانا حربي مکتبه اوخوماغا گئتديم.

حربي مکتبه اوچ آي اوخودوقدان سونرا بيزي تئهرانين کنارينداکي داغليق يايلاغا دوشرگهيه آپارديلار. اورادا آلايميزين کومانديري بهبهاني آدلی بير قاتي شويونيست فارس ظابط ايدي. آلايميزدا بنش نفر آذربايجانلي وار ايدي. بونلاردان بيري عملياتدا سهو ائتديکه آخسام آلاي شاهي دوعا ائتمک اوچون مئيدانا توپلاشاندا بنش نفری ده مئيدانين اورتاسينا چيخاريب، اوچادان بنش دفعه بيز ائشک تورکوک دئمگي امر ائدردي. بو سوزو دئمهدیکه دوشرگهين زيندانينا گوندردي.

حربي دوشرگهده اوچ آي قالدقدان سونرا ايماحان وئرپ آلتی آي قالان خيدمت مودتيمي تبريز قارنيزونوندا کئچيرمگه گوندريلديم. حربي خيدمتي بيٽيرديکن سونرا تئهرانا ايشلهديگيم يئر گنتملي ايديم. من ايسه آرتيق دؤولته خيدمت ائتمک ايستميرديم. آتامين واسيطهسيله حکيمن آلتی آي موعلجهيه احتياجيم اولدوغو حاقيندا آرايش آليب گومروگون رييسينه آپاردیم. داها سونرا عدليه وکالتي ايجازهسي آليب تبريزه گلديم.

تبريزده ايکي ايل وکيلليک ائتديگيم مودته عدليه ايشچيلرين عدالتسيزليگي و اوزباشيناليجي مني تئهران حؤکومتينه قارشي داها بدبين ائتدي. بوندان علاوه رياضشاهين سون شاهليق دؤورونده تئهران رژيمينين آذربايجانا قارشي تضيق و ميلي تحقيري داها دا شيددتلندي. آذربايجاندا ايستحصال ائديلن بوتون آزوقه و تاخيل تئهرانا داشينير، صونعي قحطليک و آجلىق ياراديليردي. آذربايجان اوستانداري موستوفينين آذربايجان خالقينا قارشي تحقيرئديجي موناسيبي مشهوردور. تبريز قارنيزونو کومانديري تئهراندان قارنيزونون آتلاري اوچون آرا گوندرمگي طلب ائدير. تئهرانان رياضشاهين مازاندارانداکي مولکلرينده بيتن قارا آرپاني تبريزه گوندريلر. قارنيزون کومانديري موستوفيه زنگ اندمرک دئير: آتلار بو آرپاني يئميرلر. او جاواب وئرير: آرپاني گوندر، من بو ائشکلره يئديردم. "ائشکلر" دئديکه او، آذربايجان خالقيني نظرده توتوردو.

عدليه وکيلليگيم دؤورونده بير سيرا همعقيده تانيشلاريملا آرا-سيرا توپلانتب آذربايجانين بو فلاکتلي وضعيتي حاقيندا دانيشيردوق. سوونت قوشونلارينين آذربايجانا باسقينندان ايکي گون اول منيم مرنده شهرينده موحکيمه وار ايدي.

مرنده گنئديگيم گونون آخسامي منه خبر وئرديلر کي، سوونت اوردوسو سرحددن کئچيب تبريزه دوغو و ايرمليلهير. تبريزه قايتماق اوچون هنج بير نقليات اولماديغينا گوره من اتلا قايتمالي اولدوم. بوتون گنجمني يولدا اولدوغوم زمان سوونت طيارهلرينين يوللاري بومبالاماسينين شاهيدي اولدوم.

من يولدا بنله قارا گلديم کي، عدليه وکيلليگيندن ال چکيب، فارس حاکيميتي نين علثيهنه و آذربايجان خالقينين حوقوقونو موذافيعه ائتمک اوغروندا چاليشام و سياسي بير تشکيلات يارادم. بونا گوره ده روس قوشونلارينين آذربايجاني ايشغال ائتمهسيندن 13 گون سونرا الليه ياخين همعقيده يولداشلاريمي هلال ناصيرينين کيتاب ماغازاسينين اوستونده پئرلشن کيچيک زالدا توپلاياراق ايجلاسي آچديم. آذربايجانين حاضرکي

وضعيتيندن، ريشاشاه رژيمينين آذربايجان خالقينا قارشي تحقير ائديجي موناسييتيندن دانيشاراق "آذربايجان جمعيتي" عونوانيندا بير تشكيلاتين ياراديلماسيني تكليف ائتديم. بو تشكيلاتين اساس اعتيباريله آذربايجانين آنجاق آذربايجانليار طرفيندن ايداره ائديلمهسي و آنا ديلينين آذربايجانين رسمي ديلي كيمي تانينماسي پرينسيپلاريني مودافيعه اندهجگيني بيلديرديم. منيم تكليفلر بير سسله قبول ائديلي و ياش اعتيباريله هاميدان بويوك اولان ميرزه علي شوستري جمعيتين صدرى و من اونون موعاويني سئچيلديك. مشروطه اينقيلابي زاماني نسر ائديلميش "آذربايجان" قزئتئين منيم مسؤل رنداكتورلو غوملا جمعيتين اورقاني كيمي تانينماسيني دا تكليف ائتديم. بو، تكليفيم ده قبول ائديلي. آذربايجان جمعيتينده كئچميش اينقيلابلاردا ايشتيراك ائتميش، انلجه ده وطنپرور ضياليار، او جوملهدن الي ماشينجي، هيلال ناصيري، حسن زفيري، ميرمهدي چاووشي، عبدوللا رحيمي، ايسمايل پيشنامازي و س. فعال ايشتيراك ائتميشلر. "آذربايجان جمعيتي" و قزئتي جيدي فعاليتته باشلاياراق اوز مرامي حاقيندا بيانيه نسر ائتدي و "آذربايجان" قزئتئين ايلك سايي نسر ائديلي.

"آذربايجان جمعيتي"ن ايجلاسيندا حاضيركي بين الخالق وضعيتي نظره الارق طلباتيميز قانون چرچوهسينده اولسون دئيه ايلك مرحله ده مشروطه كونستيتوتوسياسيندا قبول ائديلميش و اينديهك حياتا كئچيريلمهش ايلت، ويلايت، شهر و كند انجوملارين بر يا ائديلمهسي موداكيره ائديلهرك قبول ائديلي. جمعيت هئج بير قوهيه و يا دولته باغلي اولماديغيني اعلان ائتدي.

قئيد ائتمك لازيمدير كي، آذربايجاندا سوئتلر طرفيندن ايكي سياست يورودولموشدور: بيرى ميرجعفر باغيروو سياستي و ديگري موسكوا ايستالين سياستي.

باغيروو سياستي ايكي آذربايجاني باغيروون باشچيليغي ايله بيرلشديريب بويوك رئسپوبوليكا تشكيل ائتمك ايدي.

موسكوا و ايستالين سياستي آذربايجان حرکاتي ايله ايران تاؤكومتيني قورخودوب شيمال نفتيني اله ائتمك ايدي. ايستالين گونئي آذربايجانين ايستيقلايتي علئيهينه ايدي. چونكي قوزئي آذربايجان دا ايستيقلايت فيكرينه دوشردى. ميرجعفر باغيروو آذربايجان حرکاتيندان اوز خنيرينه ايستيفاده ائتمك ايستهبيردى. "آذربايجان جمعيتي"نين ايلك فعاليتي دؤورونده اون نپردن عيبارت آذربايجان ضياليلاري هئياتيني باكييا دعوت ائتدي. تبريزه گلמים باكي سياسي حربى رهبرلري دولايي يوللا باغيروون نظرده توتدوغو مقصدي و سوونت رژيمينين تبليغ ائديلمهسيني ايستهديلرسه ده، "آذربايجان جمعيتي" قبول ائتمهدي و حتا جمعيتته و قزئته تكليف ائديكلري مادي يارديمي دا رد ائتدي. "آذربايجان جمعيتي" قوزئي آذربايجانين فارسلاردان قورتاريپ روس بويوندوروغو آلتينا دوشمگيني ايستهبيردى.

ايران دؤولتي ايسه آذربايجان حرکاتينين ديگر ايلتلهر ياييماسيندان قورخاراق "آذربايجان جمعيتي"ني جنوبي آذربايجاني شيمالي آذربايجان ايله بيرلشديرمك ايستهمكده توهمتلنديردى و جمعيتته "ماچراچي" آدي وئردى.

بئلهليكه ايران و روس حؤكومتلري "آذربايجان جمعيتي" علئيهينه بيرلشهرک اونون لغو ائديلمهسينه چاليشيرديلار. 6 آي فعاليتدن سونرا اونون پاريجي رهبرلريني زورلا باكييا سورگون ائتديلر.

آذربايجان قزئتي

"آذربايجان" قزئتي ايكنيجي دفعه مشروطه اينقيلابي دؤورونده عليقولو صفروون موديربيتي ايله چيخميش، بيرينجي نؤمرهسي هيجري 1325- جي ايل محرمين 6-دا، سون نؤمرهسي 1325- جي ايل شوال آبي نين 6-دا نسر ائديلميشدير. قزئتين رنداكتورو عليقولو هيجري 1326- جي ايلده

وفات ائتمیشدیر. آتام مشروطه اینقیلابی نین ایشتیراکچسی اولوب، علیقولو صفروولا یاخین دوست ایمیش. بو قزئتین بوتون نؤمره لری آتامدا وار ایدی. قزنت دؤرد صحیفه دن عیبارت ایدی. بیرینجی صحیفه فارس دیلینده، 2 و 3-جو صحیفه لر آذربایجان دیلینده و دؤردونجو صحیفه کاریکاتورادان عیبارت ایدی. علیقولو وارپتسیز اولدوغو اوچون آتام دفعه لرله منه دئیردی: مونا سبب شرابیط اولدوقدا بو قزنتی دوام ائتدیرمه لیس.

من تئهراندا عالی حقوق و سیاسی مکتبی بیتیردیکن سونرا خاطرلریمده یازدیغیم سببلره گؤره ایران دؤولتینه خدمت ائتمکدن ایمتیناح ائتدیم. عدلییه وکیللیگی ایجازه سی آلیب، تبریزه گئتدیم. سوونت قوشونو 1941جی ایل ایرانا باسقین ائتدیگیندن و ریضا شاه رئیزی دئوریلدیکن سونرا فورصدن ایستیفاده ائده رک همفیکر یولداشلارلا بیر بیکده "آذربایجان جمعیتی" عونوانیله بیر جمعیت تشکیل ائدیپ، "آذربایجان" قزنتینی مسؤل رئاکتورلو غوملا جمعیتین اورقانی ائتمیشم. جمعیتین عومومی ایجلاسیندا ان یاشلی اینقیلابچی میرزه علی شوستری جمعیتین صدري و "آذربایجان" قزنتینین داخیلی و مالییه مودیری سئچیلدی.

آذربایجان جمعیتی نین اساسی شو عاری آذربایجانین نه فارس، نه اروس طرفیندن دئیل، بلکه آذربایجانلیلارین اؤز طرفیندن ایداره اولونماسی ایدی. او زمان محاربه شرابیطینده آذربایجانین ایراندان ایریلماسینا بین الخالق سیاست یول وئرمه دیگی اوچون جمعیتین فیکرینجه آذربایجان ایلک مرحله ده گئنیش موختاریت اله ائتمه لی، سونرا موستقیل اولمالی ایدی. جمعیت جنوبی آذربایجانین شمالی آذربایجانلدا بیرلشمه سینین علنییه نه ایدی. چونکی، اونون ایران دؤولتی حاکیمیتیندن چیخب، کومونست روس دؤولتی حاکیمیتینه دوشمه سینی ایسته میردی. بونا گؤره ده آذربایجان جمعیتی هم ایران، هم ده سوونت حؤکومتلرینین غضبینه توش گلدی

آذربایجان جمعیتی نین لاپ ایلک دؤورونده سوونت کومونست پارتیاسینین کومگی ایله تشکیل ائدیلمیش "توده" پارتیاسی طرفیندن جمعیتین لغو ائدیلمه سی اوچون ایلک تشبوٹ باشلاندى. "توده" طرفیندن ریضا روستا تبریزه گلیب علی شوستری، من و بادقانل بیرلیکده گؤروشهرک تکلیف ائدی کی، جمعیتی لغو ائده رک "توده" پارتیاسینا قوشولاق و تبریزده آذربایجانین "توده" پارتیاسی شوعه سینى تشکیل ائدک. علی شوستری و من بو تکلیفین علنییه نه اولراق دندیک: ایران اینقیلابی حرکاتی همیشه آذربایجاندا باشلانمیش، باشچیلاری یا تئهرانا آپاریلیب اولدورولموش، یا دا تبریزده اوزدن ایراق دموکرات پارتیاسی عوضو موخبیر اولسلطنه طرفیندن اولدورولموشدور. بادقان بو تکلیفین طرفداری اولدو. آذربایجان جمعیتی باغلاندىقدان سونرا آذربایجاندا "توده" پارتیاسی شوعه سینین کاتیبی اولدو. تئهران حؤکومتی ریضا شاه دؤورونده و اوغلو محمدریضا دؤورونده بنله آذربایجانین تاخیل و آزوقه سینى تئهرانا داشییاراق، آذربایجاندا صونعی آجلیق یارادیردی. بونا گؤره ده جمعیت تشکیل اولاندان سونرا تبریز شهرینین داروازالارینا آدام قویاراق شهردن آزوقه چیخماسینین قاباغینی آلیردیق. بونا گؤره ده جمعیتیمیزین ایلک دورونده ایران دؤولتی ده جمعیتی و قزنتی باغلاماق فیکرینه دوشدو. من "آذربایجان" قزنتی نین بیرینجی نؤمره سینى حاضیر لاییب مطبعیه گؤندردیکدن سونرا خبر گتیردیله کی، تامینات (میلی تهلوکه سیزلیک) ایداره سی طرفیندن مطبعه ده قزنتین چاپی دایاندىریلیب. بو زمان تئهراندا فهیمی آذربایجانا اوستاندار گؤندریلدی. من فهیمی نین یانینا گئده رک قزنتین چاپینین دایاندىریلمه سینین سببى سوروشدوم. او دندی: سیز دؤولتین ایشلرینه قاریشیر، تبریزدن آزوقه نین چیخماسینا مانع اولورسونوز. من دندیم: اول اهلینین آزوقه سینى تامین ائتمه لی، آرتیق قالارسا تئهرانا گؤندرمه لی سینیز. او دندی: بیز تئهراندا یاشایان آذربایجانلیلار اوچون تئهرانا آزوقه آپاریلماسینا ایجازه وئریریک. من دندیم: بیز بونو قبول ائدیریک، آنجاق تبریزده یاشایان فارس لار اوچون ده سیز تئهراندا آزوقه گتیرمه لی سینیز. بیز بورادا اونلارا آزوقه چاتماسینین قاباغینی آلاجاییق. بو ایسه فهیمی نین خوشونا گلمه دی. او دندی: من ایکی شرطه "آذربایجان" قزنتی نین نشرینه ایجازه وئرم: بیرینجی، قزنتینیز ده منیم گلگیمی یازمیسینیز، آدمین اولینده "جناب" سؤزونو یازمامیسینیز، اونو آرتیرمالیسینیز. ایکینجی کاریکاتورانی دگیشمه لیسینیز. (کاریکاتور بنله ایدی: ریضا شاه اینگیلیسلر طرفیندن فارس کورفریندن آپاریلیر. او، آتاسینی یولا سالان اوغلو

محمدرضايا وصيت ائدهرك دئير: او غلوم، اولاي بيلر كي، سني ده منيم كيمي يولا سالار لار. ايراندان گئنده منيم كيمي جواهرلريني و قيمتلي شئيريني ايار ماغي ياديدان چيخار ما). من فهيمي نين تكليفيني قبول ائتديم. او، تامينات ايدار هسي رئيسي سر هنگ سئفه يازدي: "آذربايجان" قزنتي نين ايسمايل شمسين رنداكتور لوغو ايله نشرينه ايجازه وئريلير. مکتوبو سر هنگ سئفه وئرتمک اوچون منه وئردي. من قزنتين بيرنجي نؤمره سينده سؤز وئرديگيم دگيشيكلير ائتديم، قزنت نشر اولوندو.

سون دفعه آذربايجان جمعيتي نين لغو ائدلمه سي آرتيق ايكي طرفين: هم ايران و هم ده سوونت مأمورلارينين راضيلغي ايله حياتا كنجير يلدي. جمعيتين سون گونلرينده كنجميشده كومينترن عوضو اولموش و جمعيتده ايشتيراك ائدن جعفر اخگري منه بنله خبر گتيردي كي، تبريزين تاخيل انباريندا آجاق بير گونلوک آزوقه واردير. بو خبرين قزنتده گنتمه سي تحريريته هنياتي طرفينده ده مصلحت گورولدو. قزنتين بو نؤمره سي چيخان گونون صاباحي تامينات ايدار سيندن بير نچه نفر و آرينجا اخگري رنداكسييا گلديلر. مأمورلار بيلديرديلر كي، جمعيتيميزين و قزنتيميزين فعاليتي قاداغان اولونور. اخگري ده هنج. بير اعتراض ائتميهرك اولار لا گئتدي. سونكو حاديشه لردن منه معلوم اولدو كي، اخگري ايكي طرفه ايشله بير ميش. مساله بنله ايدي: جمعيت و قزنت باغلانديقدان سونرا من بير هفته ائودن چيخماميشديم. آخشام ساعات 12-ده ائوين قابيسي دؤيولدو. آتام قايي يا گنديب منه خبر وئردي كي، ايكي نفر سوونت ظابطي سني ايشته بير لر. آتام دنديم: بوراخ ايجري گلسينلر. اولار دان بير ي شاعير سولنيمان روستم، ايكنجيسي ميلي تهلوکه سيز ليک مأمورو ايدي. اولار منه دنديلر: بوتون شئيريني بيغيشدير، اوشاقلارينلا بير ليکده باكي يا گنتمه ليسن. من سوروشدوم نه اوچون؟

- سني اولدور لر، دنديلر. دنديم: قوي مني اولدور سونلر، منيم ايفتيخار يمدير. بيزيم دانشيغيميز اوچالدي. آتام سسيمزه گلدي. اونا دنديلر كي، بيز شمسي ايار مالي بيق. او دندي: من قويمارام ايار اسينيز. اولار دنديلر، تبريز سوونت قوشونو ايختيار يندادير. شمس اوزو اوز ايختياري ايله گنتمسه، زور لا ايار اجاييق. سونرا دنديلر: بيز اوچ ايليغا قوناق كيمي ايار اجاييق. آتام دندي: من گليني، نوله ريمي قويمارام، شمسي ايارين، اوچ ايدان سونرا قايتارين. اولار مني قارا ماشينا مينديريب واغزالا ايار ديلار. اورادا علي شيوستريني، مير مهدي اعتمادي و بير بياني دا گوردوم. هاميميزي قاتارا مينديريب باكي يا ايار ديلار، ايش اوچون هر بيريميزي بير ايش يئرینه تحكيم ائله ديلر. اوچ آي كنجدي، نه عاييله ميزه مکتوب ياز ماغا، نه ده عاييله ميزدن مکتوب آماغا ايجازه وئر مه ديلر. بيزه معلوم اولدو كي، بيزي توتدو غوموز سيياستدن ايرماق اوچون سورگون ائتميشلر. شمالي آذربايجان تهلوکه سيز ليک مأمورلاري بونولا دا كيفايتلنميهيب، بيزه دنديلر كي، شكيل گنيريب سوونت و طنداشي اولون و هميشه ليک بورادا قالين. بيز قبول ائتمه ديك. بيزه خبر وئر ديلر كي، شكيل گنيريب سوونت و طنداشي اولماساق، جاسوس كيمي محكمه يه وئر مه كلر.

محض كومونست سوونت دؤولتي آذربايجان خالقينين مستقيل اولماسينا ضيد اولدوغو اوچون ايدي كي، كومونست رنژيمي لغو اولونانا قدر جنوبي آذربايجان اينقلابي حاقيندا يازيلان كيتاب يا مقاله لرده آذربايجان جمعيتي نين آدي چكيله ميش و آديني چمگه ده ايجازه وئر يلمه ميشدي. سوونت ايتتيفاقيندا عؤمرومون ياريسيندان چوخ ياشاديغيم مودتده تهلوکه سيز ليک كوميته سي مأمورلاري هميشه مني ايزله ميش و جورجور بهانه لرله مني تورا سالماق ايشته ميشلر. "آذربايجان" قزنتينين 4-جو دؤورو تبريزده دمورات فيرقه سي ايشه باشلا ديقدان سونرا فيرقه طرفيندن، اساسن پيشهورينين رهبر ليگي آلتيندا و ايلک دورده منيم رنداكتور لوغو ملا نشر ائدلميشدير، لاکين قزنتين ايلک فورماسي دگيشميشدير.

"آذربايجان" قزنتينين 5-جي دؤورو ايسه جنوبي آذربايجاندا دمورات فيرقه سي داغليقدان سونرا باكي دا نشر ائدليديگي دؤور دور.

بو دؤورده قزنت "تودهنين آذربايجان شؤعه سينين اورقاني" آدي ايله نشر ائدلميشدير.

س، ج، پيشه‌وری حاقدا

من سئيد جفر پيشه‌وريني تئهراندا " آژير " قزنتي نين رنداكتورو اولدوغو واختلاردان تانيميشام. اونون حياتيندان " سئچيلميش اثرلري " چيخانادك معلوماتيم اولماميشدير. بو اثرده قئيد ائديديگي كييمي، پيشه‌وری اولدوقجا آغير حيات كنجيرميش، كيچيك ياشلاريندان موهاجيرت انتمك مجبور يتينده قالميشدير. موهاجيرتده چتينيكله ياشاديغينا باخمايلاق هم اوخويوب، هم ده امك فعاليتي ايله مشغول اولموشدو. او تكجه علم اويرنمگه يوخ، موعليم اولوب، آغير شرايطده ياشايان آذربايجانلي اوشاقلاري تربيه انتمك، اويرنديگي علملري اونلارا آشيلايلاق آذربايجان خالقي نين گله جگي اوچون يارارلي كادرلار حاضيرلاماق هوه سينده اولموشدو. 1919-جو ايلده خيردالان كندينده مكتب تشكيل انتميشدير.

اؤز ترجمه‌يي حاليندا يازير: " مکتبي بيتيرديكن سونرا موعليم اولدوم. تحصيل انتمگه، كيتاب اوخوماغا اولان بؤيوك هوسيم سايه سينده ايگيرمي ياشا چاتانادك بوتون واختلاريمي كيتابخانالاردا كنجيرديم، تاريخ، ادبيات فلسفه ساحه لرينه عاييد كيتابلارا داها چوخ هوس گؤسترديم. بله بير موقعه بيرنجي دونيا موخاربه سي و اونون آرينجا روسيا اينقيلابي باش وئردى ". .

كنچميش حياتي و دونيادا باش وئرميش بو حاديه لر نتيجه سينده پيشه‌وری اينقيلابي حركاتا و سياسي فعاليتنه باشلايب پروفئسيونال اينقيلابي يا چئوريلدي.

من 1944-جو ايلده " آذربايجان دمكرات پارتياسي " تشكيلينده س.ج. پيشه‌وری ايله ياخيندان تانيش اولدوم. اونون صؤحبتلري و چيخيشلاري مني اؤزونه جلب انتدي. " آذربايجان " قزنتي يئنيند نشره باشلايدقا، من يئنيند او قزنتده ايشله مگه باشلاديم. باش مقاله لر حاقيندا من پيشه‌وری نين يانينا گنديب اونولا مصلحتلشمه لي ايديم. او هميشه فيرقه نين ايره لي سوردويو پرينسيپلري و سياسي قزنتده گئنيش شكلده ايضاح انده رك: خالقا چاتديرماغي و بونولا اينقيلابي حركاتيميزا دوزگون ايستيقامت وئرمگي تؤولصيه اندردي.

س.ج. پيشه‌وری دؤنه-دؤنه دئيردي: " فيرقه سياسي، ايجتيماعي بير تشكيلاتدير، خالقي هيداييت انده بيلر، لاکين اونا حؤكومت انده بيلمز. خالقا حؤكومت اندن تشكيلات انجمنلردير ". او بو فيكري ايجتيماعيته دوزگون چاتديرماغي تاپشيراردي.

او هميشه دئيردي: " ايندي آذربايجان خالقي نين اينه بؤيوك فورصت دوشموشدور. بوندان ايستيفاده انتمه مك خيانتدير ". .

اینقلابی دموکراتین موهاجیرتده اولومو (ممی دهقانی نین اولومو)

بعضاً بیر کیچیک حادثه، یاخود بیر کیچیک بیغینجاق اینسانی اوزاق تاریخی گونلره آپاریر، اوندان بویوک حادثه لری عکس ائتدیریر، بیر سیرا موقایبسه لر آپارماسینا و نتیجه لره گلمه سینه سبب اولور.

1981-جی ایل اوکتابری 5-ده یاشادیغیم حیطده تشکیل ائدیلمیش یاس مراسیمی یوخاریدا دندیگیم بیغینجاقلاردان بیریدیر.

1941-جی ایلین شهریور حادثه سیندن سونرا تبریزده " آذربایجان جمعیتی " تشکیل ائدیلدی. جمعیتین اطرافینا تهرآن حاکیم دایره لریندن اورکلری داغلی اولان موترقی و ماعاریفپورور شخصلر توپلاندیلار جمعیتین مرام و مقصدی ایران مشروطه کونستیتوسیاسی اوزره قبول ائدیلمیش ایالت، ویلایت، شهر و کند انجومنلرینی برپا ائتمک، اوزونو ایداره ایدی. بو پرینسیپه ایرانین بوتون ایالتلرینده عمل اولونمالی ایدی جمعیت ایراندا آیریلماق طرفداری دئییلدی، بو مرام آذربایجانین اهالیسی طرفیندن بویوک سئوینج و ممنونیتله قارشیلاندی. 1941-جی ایلده جنوبی آذربایجانا کئچمیش سوونت اوردوسو و اونون سیاسی رهبرلری جمعیتین آپاردیغی حرکتی دگیشمگه چالشدیلار. بونون نتیجه سینده هم ایران، هم ده سوونت حؤکومتلری جمعیتین و اونون، اورقانی اولان " آذربایجان " قزنتی نین، فعالیتینه مانع اولدولار.

سوونت طرفیندن جنوبی آذربایجاندا ایکی سیاست یوردولوردو. میر جعفر باغیروو سیاستی و موسکوا سیاستی. میر جعفر باغیروولا میکویان آراسیندا بویوک رقابت وار ایدی. باغیروو، ایکی آذربایجانلی بیرلشدیریپ، بویوک آذربایجان رئسپوبلیکاسی ایسته بیردی. موسکوانین مقصدی ایسه جنوبی آذربایجان حرکتیندا ایستیفاده ائده رک ایران حؤکومتینی قورخودوب، شیمال نفقینی الده ائتمکدن عیبارت ایدی. دیگر طرفدن، سوونت حؤکومتی ایله آمریکا و اینگیلتره حؤکومتلری آراسیندا نفقت اوستوندی رقابت و چکیشمه وار ایدی. آمریکا و اینگیلتره سوونت حؤکومتینی تجاوزکارلیقدا توهمنلندیره رک، اونون اوردوسونو ایراندا چچارماغا مجبور ائدیر، نفقت مساله سیندن ده الینی کسمک اوچون جنوبی آذربایجان حرکتینی خالق حرکتی یوخ، صونعی و سوونت طرفیندن دوزلمیش بیر حرکت کیمی تانیئتدیرماق ایسته بیردی. بو مقصد اوچون هر جور واسیطه لردن ایستیفاده ائدیردیله. بونا میثال خارجیجی دؤولتلرین آگنتی قولام حوسین ریضازاده نین اوکتابری بایرامیندا چیخیشی ایدی.

نهایت، آمریکا آذربایجان مساله سینین میلنلر تشکیلیندا قالدیردی. بنله لیکله، جنوبی آذربایجان حرکتی سوونت طرفیندن یوردولن و سوونت ایتتیفاقی ایله آمریکا و اینگیلتره آراسیندا رقابتین قوربانی اولدو.

" آذربایجان جمعیتی " باغلاندىقدان سونرا آذربایجاندا همکارلار بیرلیگی فعال ایشه باشلادی. لاکین اونون دا فعالیتی نین قاباغی آلیندی. آذربایجاندا حیزبی- توده شوعبه سی تشکیل ائدیلدی.

همکارلار بیرلیگینده ایشتیراک ائدنلرین ایچریسینده من اوجا بویلو، آریق بیر آدامی گوروب اونونلا تانیش اولدوم. او، ساده لیگی، صاف اورکللیگی و صمیمیتی ایله منی جلب ائتدی، او دا زحمتکئنلرین حوقوقونو مودافیعه ائتمک طرفداری ایدی. اوندان کومونیزمه، نه میلی حرکتارعبت وار ایدی. آذربایجاندا " دموکرات فیرقه سی " نین تشکیلیندن سونرا اونون دونیا-گوروشونده دگیشیکلیک عمله گلیمیشدی. اوزونون اعتبارینا گوره، آنجاق آذربایجان دموکرات فیرقه سی نین تشکیلیندن سونرا، پیشهوری نین چیخیشلاری نتیجه سینده او، میلی

حرکاتین نه اولدوغونو و میلی حرکاتدا آنا دیلی نین اهمیتی باشا دوشموشدو. دموکرات فیرقه سینه عوضو اولدوقدان سونرا میلی آزادلیغین فعال مودافیعه چیسی اولموش، بوتون عؤمرو بویو ویجدانلا بو یولدا فعالیت گؤستر میشدیر. او، موهاجیرت دؤورونده فیرقه ایشچیسی اولموش، بوتون عؤمرونو بو یولدا صرف ائتمیشدیر. وطن اودو دایما اورگینده آلولانمیش، آرزوسونا چاتماق اومیدی ایله بوتون ازیتلره دؤزموشدور. اونو، موهاجیرت دؤورونون اوزون چکمه سی سارسیتمیشدی. سون نفسده یاخین یولداشینا دئیمیشدی: " ایراندا مندن سونرا آنادان اولموش قیزیمین بورایا گلمه سینی آرزو ائدیردیم. راضی یام کی، من کور اولوب، اونا باخا بیلمه ییم، لاکین او، بیر دفعه ده اولسا، منی گؤرسون ". بو نچه سؤز موهاجیرتده وطن آرزوسو ایله جان وئرن بیر اینقیلابچی نین فاجیعه سیندن خبر وئیریر. بو اینقیلابچی مرحوم ممی دهقانی ایدی. اونون بو وضعیتده اولمو سویداشلاریمیزی حددن آرتیق کدرلندیردی.

عادتت کئچمیشده فیرقه یولداشلاریندان بیر نفر وفات ائتدیکه، بوتون یولداشلارا خبر وئریلیر و هامی اونون یاس مراسیمیندی ایشتیراک ائدیردی. ممی دهقانی وفات ائتدیکه فیرقه چیلردن اونون جنازه سینی آنجاق بیر نچه نفر گؤتورموشدولر. او بئله وصیت ائتمیشدی: " منی قوبادا داییمین یانیندا باسدیرین، اورادا منه یاس توتون ".

بو گون اونون وفاتیندان یئددی گون کئچیر. من بو مراسیمده ایشتیراک ائتدیم. اورادا توپلانانلارین موختلیف صؤحبتلری و دونیاگؤروشلری منی چوخ اوزاقلارا آپاردی، بیر سیرا موباحیثه لرین و نتیجه لرین یارانماسینا سبب اولدو. اولای بیلر کی، اوزون سورن موهاجیرت دؤورو اونلاردا موختلیف احوالی-روحیه، موختلیف خبصلتلر یاراتمیشدی. تاسوف کی، اینقیلابی حرکاتدا بو کیمی حادثه لرده اولور.

5 اکتیابر 1981-جی ایل